

EUSKARA OKUPATU, MARISOLASTEKO

Urtez urte eta belaunaldiz belaunaldi hitzak aldatzen doaz, eta horiekin batera hitzen esanahia. Modu asko daude norbere burua izendatzeko: *soropil*, *biziosa*, *marioker*, *ez-binario*, *maritxu*, eta beste. Pertsona sexu-genero disidenteen beharrak asetzeko euskara zikintzeaz eta euskaraz birjabetzeaz mintzatu dira Maiana Etxeberri Keufterian, Amaia Alvarez-Uria eta Kepa Yecora Jimenez militante sexu-genero disidenteak.

 OLAIA L. GARAIALDE ZOE MARTIKORENA

Nola uztartzen dira euskara eta sexu-genero disidentziak? Euskarak pertsona sexu-genero disidenteen beharrak asetzen ez baditu zein baliabide daude hizkuntzaz birjabetzeko? Zer nolako eragina daukate akademiak eta zuzentasunak? Horretaz mintzatzeko elkartu dira Maiana Etxeberri Altxalili kolektiboko kidea (Behaskane-Laphizketa, Nafarroa Beherea, 1993), Amaia Alvarez euskal filologoa (Bilbo, 1978) eta Kepa Yecora EHGAM Euskal Herriko Sexu Askapenerako Mugimenduko kidea eta euskara irakaslea (Iruñea, 1964). Euskarak gizartearen beharrak asetzen ez dituenean, euskara okupatu eta bere egiteko hiru bide nabarmendu dituzte: jada existitzen diren hitzak, baina ezagutzen ez direnak; euskara ez den beste hizkuntzetatik etortzen direnak; eta pertsona sexu-genero disidenteek asmatutakoak. “Hirurak garrantzitsuak dira, baina aztertu behar dugu ea orain

arte dauden hitzek gure beharrak asetzen dituzten”, azaldu du Yecorak.

Euskal Herriko LGTBIAQ+ mugimenduan erabiltzen diren hitz asko gaztelaniatik, frantsesetik edota ingelesetik hartutako maileguak dira. Alvarezek, esate baterako, gaztetan, *gay* eta *lesbiana* erabiltzen zituen bereziki, baina belaunaldi berrien eraginez *bollera* –*guine* frantsesez–, *marika*, *bibollo*, eta beste hasi da erabiltzen. June Fernández kazetariarekin batera *Nola esan/izan bollera euskaraz?* proiektuaren bidez euren burua eta praktikak euskaraz izendatzeko hitzak bilatu, sortu eta jaso dituzte. Bizipenak jasotzeaz gain, hiztegi bat sortu dute kolektiboetan sortzen diren hitzekin: “Maileguak erabiltzen ditugu hitzak falta zaizkigunean edo ez ditugunean hitzak ezagutzen. Maileguak hartu beharrean, zergatik ez ditugu sortzen?”. Hori da euren buruei galdetzen ziotena proiektuarekin hasi zirenean.

Asko dira hiztegian jaso dituzten hitzak. *Marioker* Alvarezen proposamena

da *kuir* pertsonak izendatzeko. *Soropila*, berriz, Katalinak bizikletan taldearen ekarpena da *bolleraren* euskarazko alternatiba gisa erabiltzeko-. Alvarezek azaldu digu: “Katalinak bizikletan sortu genuen emakumeentzat eta *bibolloentzat* espazio seguru bat sortzeko. Bertan, hala nola mekanika tailerrak egiten genituen. *Sororitate*a eta *opila* hitzekin jolastuz sortu genuen. Ibilbide laburra izan zuen, baina Iruñera iritsi zen”. 2010. urtean sortu zuten hitza, baina gaur egun ez dute erabiltzen. *Lesbisitaria* harreman lesbiko baten esperientzia izateko gogoia edo irrika duen emakume heterosexuala izendatzeko Alvarezen proposamena. Gaztelaniazko *heterocuriosa*-ren baliokidea da. Beste hitz bat da *bekatorosak*: bekatariak esan nahi du, eta Dom Campistron marrazkilariren liburu grafikoaren izenburua da. LGTBIAQ+ pertsonak izendatzeko erabiltzea proposatzen du erlijio katoliko hegemonikoak sustatzen duen bazterkeriaren aurreko erantzun *kuir* gisa.

Bizkarrez Amaia Alvarez-Uria eta Olaia L. Garaialde.
Haien aurrean Kepa Yecora eta Maïana Etxeberri.

HAUTU POLITIKO BAT

Yecorak azaldu duenez, 60ko hamar-kadan, batez ere *homosexual* hitza erabiltzen zuten, eta poliki-poliki *gay* eta *marikoi* hitzak bereganatzen hasi ziren: “Urteekin ikusi dugu hitzek zer-nolako balio politikoa duten, eta irainak birjabetzen hasi gara”. Orain, modu askotara adierazten dute nor diren, eta hala nola *marikoi*, *maritxu*, *marimutil*, eta *mario-ker* erabiltzen hasi dira: “Orain eroso sentitzen naiz neure burua *maritxu* izendatzen, hautu politikoa delako”.

Baserri mundu “klasikokoa” da Etxeberri, eta horren ondorioz urte asko eman ditu bere burua izendatzen: “Euskal Herrian ez nuen goxotasunik aurkitzen neure burua deskubritzeko. Hori dena deskubritzen joan naiz sexilioan”. Duela gutxi itzuli da Euskal Herrira, eta *lesbiana* zein *bollera* hitzak baliatzen ditu. Ipar Euskal Herrian *lesbiana* hitzak Hego Euskal Herrian daukan adina indar duela nabarmendu du: “Ipar Euskal Herrian eta Frantzian *lesbiana* izatea oraindik tabu handia da eta oso negatiboa da”.

Izan ere, *kuir* mugimendua urratsez urrats heltzen ari da Ipar Euskal Herrira: “Gazteria tokia eta askatasuna hartzen ari da”. Etxeberriren ustez, azkeneko hamabost urtetan leku batzuk asko aldatu ez diren arren, “txikinaka” kolektiboak eta espazioak sortzen ari dira: “Oso manera politean eta maitasunez beteta heldu dira, eta oso eragin polita daukate”. Horren adibide dira, besteak beste, Bekat’uros besta eta Altxalili eta Bitxi-bitxi kolektiboak.

Bekat’uros eguna da iaz Atharratzen (Zuberoa) lehenengo aldiz egin zuten LGTBIAQ+ besta, eta bertan aurkeztu zuten *Altxalili show* ikuskizuna. Altxalili landa eremuan sortu den LGTBIAQ+ kolektiboa da, eta identitateak zalan-tzan jartzeko espazio bat eta helduleku bat da Etxeberrirentzat: “Galdeketa partekatzen ditugu, eta hitz jokoak egiten ditugu euskara gureganatzeko eta hitzekin jolasteko; hala nola *mileskuir*, *milesker* esateko eta *onegouine-gouine* da *bollera* frantsesez- on egin esateko”. Horrez gain, ez-binarismoan “lasaiago” kokatzeko lekua ere bada Altxalili: “Mugekin jolasten dugu eta kabaretak errepresentazioak sortzen laguntzen digu. Batzuetan niregana hurbildu dira ez dakitelako emakumea edo gizona naizen, eta hori altxor bat da niretzat”.

“Galdeketa partekatzen ditugu, eta hitz jokoak egiten ditugu euskara gureganatzeko eta hitzekin jolasteko”

Maiana Etxeberri

XOKA: HITANO EZ-BINARIOA

Euskarak genero binarismoari ihes egiteko tresnak dituen arren, nabarmendu dute beste hizkuntzek bezala generoa markatzen duela. Izan ere, euskaraz ere badira zenbait hitz genero markak dituztenak; hala nola *ahizpa*, *neba*, *arriba* edo *anaia*. “Euskaraz *senide* eta *haurride* ditugu”, esan du Alvarezek. Yecorak aldiz, *arrahizpa* erabiltzen du batzuetan: “Ez *arriba* eta ez *ahizpa*”. Genero markarik gabeko euskararen bila ari zirelarik, xoka asmatu dute EHGAMeko kideek. Hitano ez-binariora sortzeko proposamena da, eta helburua da tokaren *k* edo no-karen *n* beharrean, *x* erabiltzea. Hau da:

“Gustatu zaidak” edo “gustatu zaidan” erabili ordez, “gustatu zaidax” erabiltzea pertsona ez-binarioekin.

“Geroz eta jende gehiagok izendatzen du bere burua ez-binario, eta gure kezketako bat izan da hizkuntza gaur egungo moldeetara egokitu behar dela. Espainolez, italieraz eta katalanez formulak bilatzen ari dira, eta geu ere bai”, azaldu du Yecorak. Hala ere, bidea oraindik “luzea” dela uste du. *Xoka*. *Jite disidenteak* jardunaldiak egin zituzten Iruñeko Laba espazioan, sexu-genero disidentziak eta euskara uztartzeko, eta bertan xoka aurkeztu zuten: “Bazterrak mugitu ditugu eta erresistentziak daude, baina besteek zer esaten dutena ikusita ere, beste batzuetan bezala, ez dugu amorerik emango”.

Gaztelaniaz *e* hizkiaren bidez erabiltzen da genero neutroa, frantsesez *iel* eta katalanez *i*. “Oso testuinguru politiko eta disidenteetan erabiltzen da *iel*”, azaldu du Etxeberri. Horregatik, ez da ausartzen zenbait eremutan erabiltzen: “Nire burua *bollera* eta *lodi* izendatzea zaila da, eta horrek jendearekiko lanketa handia dakar. Ez-bitartasuna gehituko banu, pisu ainitz izanen zen”. Neutroa erabili beharrean, esaldien ordena aldatzen ere saiatzen da, genero markarik gabeko formulak aurkitu arte.

HITZ JOKOETATIK PRAKTIKARA

Proposamen asko daude mahai gainean, eta Amaia Alvarezek arabera, “gutxinakak” ikusiko da zeinek egiten duen bidea:

“Orain da momentua ikusteko zein proposamenek pizten digun arreta, zein probatu nahi dugun eta zeinek egiten duen bidea. Buru eta bihotz oso politak ari dira pentsatzen”. *Marioker* hitza sortu du Alvarezek *kuir* pertsonak definitzeko, eta dagoeneko hitza bere bidea egiten ari da: “Oso polita izan da *mariokerrak* erabiltzen dela ikustea”. Kanean erabiltzeaz gain, liburu forma ere eman diote *Mariokerra: Nola esan/ izan bollera euskaraz?* liburuaren bidez.

Hitz batzuek liburu forma hartzen dute, eta beste batzuek, aldiz, kanta itxura. Horren adibide da, Yogurinha Borovak eta Albina Stardustek elkarrekin egin duten *Tuli-tuli* kanta. Yecorak kantaren lehen zirriborroan parte hartu du. *Maritxuek* ligatzeari erreferentzia egiteko *tuli-tuli* esaten zuten 1980ko hamarkadan.

EHGAMen *mari* aurrizkia askotan erabiltzen dutela esan du Yecorak: “*Maritopaketak, marimenua, maribazkaria* eta beste”. Horrekin aniztasuna erakutsi nahi dute: “Ez da soilik *marikoia* izatea;

“Euskara zikindu behar dugu, eta gero ikusiko dugu zerk duen indarra”

Amaia Alvarez Uria

mariokerrak, maritransak eta abar izan gaitzke”. Altxalilin, aldiz, *kuir* atzizkia erabiltzen dute; hala nola, *mileskuir* eta *korrikuir*.

EUSKALTZAINA HILTZEKO BEHARRA

Hitz batzuek bidea egiten dute, eta beste batzuek ez, baina, horretarako, “es-

perimentatu” eta “jolastu” behar dela uste du Alvarezek: “Euskara zikindu behar dugu, eta gero ikusiko dugu zerk duen indarra”. Horretarako, euskaldun orok duen euskaltzainari erreparatu beharra dago: “Asisko Urmenetak esaten duen bezala, euskaltzain bat dugu barruan beti gogorarazten diguna arauak bete behar ditugula”. Horrek, maila indibidualean zein kolektiboan “tentsio handia” eragiten duela uste du: “Barruko euskaltzaina hil behar dugu”.

Bat egin du horrekin Yecorak, eta nabarmendu du “benetan freskoa” den hizkuntza lortzeko zer-nolako hitzak eta moldeak erabili aztertu beharra dagoela: “Ez diezaiogun men egin beti Euskaltzaindiari; hizkuntzek ez badituzte gure beharrak asetzen okupatu beharko ditugu”. Horrekin batera, espazioei ere erreparatu behar zaiela uste du: “Toki hurbilak ere okupatu behar ditugu. Sexilioa normalean gunee handietara egiten dugu, eta gunee horietako hizkuntza nagusia ez da euskara”.

BABESLEA:

HIZKUNTZA

berean hitz egiten dugu

ORKLIN, konfortaren eta pertsonen segurtasunerako souzioetan munduko liderra izanik, hizkuntza berean hitz egiten dugu. Konpromiso sozialaren, zintzotasunaren, talde-lanaren, aniztasunaren eta iraunkortasunaren hizkuntzan aritzen gara... eta gainera euskaraz.

“Funtsezkoa ikusezina da begientzat”
Antoine de Saint-Exupéry

NOR

bakarreko saila

orainaldian lehenaldian	toka		noka		xoka	
ni	nauk	ninduan	naun	nindunan	nauk	ninduxan
hi	haiz	hintzen	haiz	hintzen	haiz	hintzen
hura	duk	zuan	dun	zunuan	dux	zuxan
gu	gaituk	gintuan	gaitun	gintunan	gaituk	gintuxan
haiek	dituk	zituan	ditun	zitunan	dituk	zituxan

NOR-NORI (HIRUGARREN PERTSONA)

ZAIDAK	ZAIDAN	ZAIDAX
ZAIAK	ZAIN	ZAIX
ZAIOK	ZAION	ZAIOX
ZAIGUK	ZAIGUN	ZAIGUX
ZAIK	ZAIEN	ZAIEX

Bat egin du horrekin Etxeberrik, eta gehitu du euskara elikatu behar dela iraganeko, oraingo eta etorkizuneko hitzekin. Gaineratu du barruko euskaltzainak “zinez” hil egin zuela txikitan: “Etxean frantsesez aritzen ziren, eta ikastolan ez nuen ongi pasa. Pentsatzen nuen ez nintzela ongi moldatzen euskaraz eta ez zela garbia”. Oso zapaldua sentitu da kolegiara arte, eta zapalkuntza “sobera bortitza” zenez, eskola utzi behar izan zuen denboraldi batez: “Zinez gorrotatu ditut euskara eta Euskal Herria, eta aldi berean, euskaraz bizitzeko gogotsu nintzen”. Beti izan du gatazka: “Euskal Herria maite dut eta euskaldun gisa bizi nahi dut, baina aldi berean hain zapaldua izan naizenez ezin naiz goxo eta errespetatua sentitu”.

Horregatik, baserri munduan Altxalili sortu izanak “on handia” egin dio eta hizkuntzarekin eta Euskal Herriarekin duen harremana lasaitzen lagundu dio: “Euskaraz bizitzen eta arnasten laguntzen dit. Ikaragarria da Altxalilik baserri munduko jendaratean duen eragina”. Horrez gain, hitz berriak sortu, eta identifikatzeko formula berriak bilatzeko lekua ere bada kolektiboa.

EHUko irakaslea da Alvarez, eta esan du ikasleek euskara eskolara lotzen dutenez, hortik kanpo erdaraz egiten dutela: “Ez dira euskararekin identifikatuta sentitzen, eskolarekin lotzen dutelako”. Horregatik, uste du eskolaren eta euskararen arteko lotura apurto eta beste espazioetara zabaltzea behar dela: “*Mariokerrak* liburuarekin ikusi dugu militantzian geroz eta gehiago erabiltzen dela euskara”. Gaineratu

NOR NORK SAILA

	ni	hi	hura	gu	haiek
NIK	—	haut	diat / dinat dixat	—	ditiat/ditinat ditixat
HIK	nauk/ naum nauk	—	duk / dun dux	haugu	dituk/ditun ditux
HARK	naik / nain naix	—	dik/din dix	gaitik/ gaitin gaitix	ditik/ditin ditix
GUK	—	haugu	diagu/dinagu dixagu	—	ditiagu/dinitagu ditixagu
HAIEK	naitek/naiten naitex	haute	ditek/diten ditek	gaitiztek/gaitizten gaitiztex	ditiztek/ditizten ditiztex

EHGAMeko kide batzuek xoka asmatu dute, hitano ez-binarioa sortzeko proposamena da.

(Xokaren erabileraz):
“Bazterrak mugitu
ditugu eta
erresistentziak daude,
baina besteek
zer esaten dutena
ikusita ere, ez dugu
amorerik emango”

Kepa Yecora

du hizkuntzaz jabetzeko zenbait fase errespetatu behar direla: “Hitzak falta bazaizkit, asmatu edo beste hizkuntza batetik hartuko ditut, eta ez banaiz gai dena euskaraz egiteko, erdaraz busti eta zikinduko dut, pixkanaka erdara behar ez izan arte”.

Hitzekin jolasteko prozesua “natural” eta “oso plazeretik” ateratzen dela esan du Etxeberrik. Bat egin du Yecora: “Profitatzen dugu ongi pasatzeko eta irri egiteko. “Dantzatzen ez bada ez da nire iraultza” esaten da, ba guk ez badugu irritan egiten, ezta ere”. Gaineratu du pertsona sexu-genero disidentetateak “probokatzailak” izan direla beti: “Borroka da bidea ez, probokazioa da bidea. Norbanakoek egiten dutenean arrisku handiagoa dago, baina taldean gaudelarik indartuta eta ahaldunduta gaude. Asko miresten eta eskertzen dut Altxalilin egiten duzuen”. Horrekin batera, “maitasunez” egiten dutela esan du Etxeberrik. “Eta umoretik”, gehitu du Alvarezk. Irribarre artean eta *mi-leskuir* esanez agurtu dute elkar. ●